

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٠٥٣٥١

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فلسفه و کلام اسلامی

موضوع:

سعادت و شقاوت از دیدگاه

ملا مهدی نراقی و امام خمینی «ره»

استاد راهنما:

دکتر عسکر دیرباز

استاد مشاور:

دکتر احمد عابدی

نگارنده:

سید خدایار دوستکامیان

پاییز ۱۳۸۶

۱۰

کتابخانه الهیات و معارف اسلامی
دانشگاه قم

۱۳۸۷ / ۲ / ۲۵

صورت جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی « ارشد »

باتأییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر « عج »
جلسه دفاعیه پایان نامه آقای: خدایار دوست کامیان

رشته: فلسفه و کلام اسلامی

تحت عنوان: سعادت و شقاوت از منظر ملا مهدی نراقی و امام خمینی "ره"

با حضور هیأت داوران در محل دانشگاه قم در تاریخ ۱۳/۹/۸۶

تشکیل گردید.

در این جلسه، پایان نامه با موفقیت مورد دفاع قرار گرفت و نامبرده

نمره با عدد ۱۸ / با حروف هجده

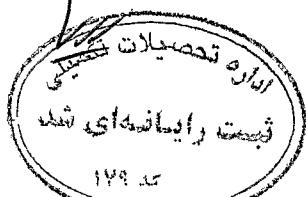
با درجه: عالی \odot بسیار خوب \odot خوب \odot قابل قبول \odot دریافت نمود.

نام و نام خانوادگی	سمت	مرتبه علمی	امضاء
عسگر دیرباز	استاد راهنما	استادیار	
احمد عابدی	استاد مشاور	استادیار	
محسن جوادی	استاد ناظر	دانشیار	
ابو القاسم مستشاری	استاد ناظر	مربی	
عسگر دیرباز	نماینده کمیته تحصیلات تکمیلی	استادیار	

معاون آموزشی و پژوهشی دانشکده / مدیر امور آموزش و تحصیلات تکمیلی

نام و امضاء:

نام و امضاء:

نشانی:
قم، جاده قدیم اصفهان،
دانشکده قم
کد پستی: ۳۷۱۶۱۴۶۶۱۱
تلفن: ۲۸۵۳۳۱۱
دورنویس:
معاونت آموزشی ۲۸۵۵۶۸۴
معاونت اداری ۲۸۵۵۶۸۶
معاونت دانشجویی ۲۸۵۵۶۸۸

تقدیم به:

روح بلند بنیان گذار جمهور اسلامی ایران امام خمینی (ره)

سیاسگزاری

حال که به یاری خداوند متعال نگارش این تحقیق به پایان رسیده است بر خود لازم می‌دانم به مصداق «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق». از همه عزیزانی که به نوعی در این پژوهش با حقیر همکاری داشته‌اند تشکر و قدر دانی نمایم.

از استاد بزرگوار جناب آقای دیرباز که مسئولیت راهنمایی این پژوهش را تقبل فرموده‌اند، تشکر می‌نمایم.

و از استاد ارجمندم حضرت حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر احمد عابدی که به عنوان استاد مشاور قبول زحمت فرموده‌اند صمیمانه سپاسگذاری می‌نمایم.

و در پایان از پدر و مادر مهربانم و از همسر فداکارم که همواره مشوق اینجانب در ادامه تحصیل بوده‌اند، کمال تشکر را دارم.

چکیده و خلاصه پایان نامه:

در این نوشته سعی شده پس از معرفی مفاهیم سعادت و شقاوت و تشریح مؤلفه‌ها، ویژگیها و لوازم هر کدام، ابعاد آنها به تفصیل تبیین شود. رابطه سعادت با لذت، جامعه، اعتدال، کمال جویی، عدم وابستگی به امور ناپایدار و فضیلت و رابطه شقاوت با اموری که نقطه مقابل این موارد است، مورد بررسی قرار گرفته است. خاستگاههای سعادت و شقاوت، مراتب آن دو و چگونگی و راههای نیل یا گریز از آنها نیز مغفول واقع نشده است. جایگاه مسأله سعادت و شقاوت در مباحث اخلاقی و نسبت اصول اخلاقی با آندو نیز مطالعه شده است. از آن جا که عنوان این پژوهش سعادت و شقاوت از دیدگاه امام خمینی و ملا مهدی نراقی رحمه الله علیهما است، سعی بر آن بوده تا در محورهای یاد شده نظریات و دیدگاههای هر دو عالم و متفکر دینی آورده شود. در این رابطه به تبیین تفاوتها و تشابههای نقطه نظرات این دو اندیشمند عنایت شده است. مهمترین هدف در این پژوهش آن بوده که علاوه بر خاستگاهها، احیاناً قوت و ضعف نظرات ایشان نیز مورد امعان نظر قرار گیرد. یکی از یافته‌های این نوشته آن است که نگرشهای فلسفی و دینی هر متفکر در تحلیل‌هایشان از مسأله سعادت و شقاوت بسیار تأثیر گذار بوده و بخاطر تعلق به فضای فکری، فرهنگی مشابه، همسانی در نظریاتشان فراوان بچشم می‌خورد.

کلید واژه‌ها: سعادت، شقاوت، فضیلت، رذیلت، کمال، خیر، شر، فعل اخلاقی، ارزش اخلاقی، قوای اربعه: شهویه، غضبیه، عملیه - عقلیه، حسن و قبح عقلی، اعتدال، عدالت، حکمت، شجاعت، عفت، فطرت، صبر و لذت.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه:.....
۵	۱. بیان مسأله:.....
۶	۲. اهداف پژوهش:.....
۷	۳. اهمیت پژوهش:.....
۷	۴. سؤالات تحقیق:.....
۸	۵. فرضیات تحقیق:.....
۸	۶. پیشینه تحقیق:.....
۹	۷. روش تحقیق:.....

فصل اول:

۱۱	مبحث اول: تاریخچه سعادت و شقاوت.....
۱۱	مختصری از زندگینامه امام خمینی «ره».....
۱۳	مختصری از زندگی مرحوم ملا مهدی نراقی:.....
۱۷	مبحث دوم: تعریف (مفهوم) سعادت و شقاوت.....
۱۷	۱. سعادت: تعریف لغوی:.....
۱۷	واژه سعادت از دیدگاه اسلام:.....
۱۸	۲. تعریف اصطلاح سعادت:.....
۲۰	۳. مفهوم سعادت از دیدگاه امام خمینی «ره»:.....

صفحه	عنوان
۲۱	۴. مفهوم سعادت از دیدگاه مرحوم مهدی نراقی:.....
۲۲	۵. تشابه و تفاوت مرحوم حضرت امام و مرحوم ملا مهدی نراقی در مورد مفهوم سعادت.....
۲۳	۶. تعریف لغوی واصطلاحی شقاوت:.....
۲۳	۷. تعریف اصطلاحی شقاوت:.....
۲۴	۸. شقاوت از دیدگاه امام خمینی:.....
۲۵	۹. شقاوت از دیدگاه مرحوم ملا مهدی نراقی.....
۲۵	۱۰. تشابه و تفاوت دو دیدگاه:.....
۲۶	۱۱. خلاصه و نتیجه بحث:.....
۲۷	مبحث سوم: ۱. ویژگیهای صوری سعادت ۲. و امور لازم بر سعادت.....
۲۷	۱. ویژگیهای صوری سعادت:.....
۲۸	ویژگی انسان سعادتمند از نظر نهج البلاغه.....
۳۱	۲. امور لازم برای سعادت:.....
۳۳	امور لازم برای سعادت از دیدگاه امام خمینی.....
۳۶	امور لازم برای سعادت از دیدگاه مرحوم ملا مهدی نراقی:.....
۳۷	۳. تشابه و تفاوت دو دیدگاه حضرت امام و ملا مهدی نراقی.....
۳۸	۴. خلاصه و نتیجه بحث:.....
۳۹	مبحث چهارم: سعادت و شقاوت در احادیث و روایات و قرآن و نهج البلاغه.....
۳۹	احادیث و روایات و قرآن:.....
۴۵	نسبت سعادت دنیا و آخرت با نگاه به آیات قرآن.....
۴۷	[عوامل و موانع رشد و تکامل انسان به سوی سعادت از دیدگاه قرآن].....

صفحه	عنوان
۵۳	تشابه و تفاوت دیدگاه امام خمینی و ملا مهدی نراقی
۵۳	خلاصه و نتیجه مبحث چهارم:
۵۵	مبحث پنجم: سعادت و مباحث اخلاقی
۵۵	۱- ۵ اقسام مباحث مربوط به اخلاق:
۵۵	۱. علم اخلاق:
۵۶	۲. فلسفه علم اخلاق:
۵۶	۳. تعلیم و تربیت:
۵۶	۴. اخلاق توصیفی:
۵۶	۵. فرا اخلاق:
۵۷	۶. اخلاق هنجاری:
۵۸	۷. فلسفه اخلاق:
۵۸	۲- ۵. اخباری یا انشایی بودن جملات اخلاقی:
۵۸	اخبار و انشاء:
۵۹	لوازم انشایی بودن جملات اخلاقی:
۶۱	فرق حقوق و اخلاق:
۶۱	۳- ۵. مفاهیم اخلاقی و ویژگیهای آن:
۶۲	۱- موضوع جملات اخلاقی:
۶۳	۲- محمول جملات اخلاقی:
۶۳	۳ و ۴ حسن و قبح و خوبی و بدی:
۶۴	۵ و ۶- درست و نادرست:
۶۵	۷، ۸ و ۹- وظیفه، تکلیف و مسؤولیت:
۶۶	ج: جملات دستوری اخلاقی:

صفحه	عنوان
۶۶	ارزش اخلاقی
۶۷	۴-۵. تبیین کلی نظام اخلاقی اسلام
۶۷	نظام اخلاقی صحیح و قابل قبول
۶۸	لزوم تعیین هدف مطلوب
۶۹	لزوم شناخت انسان برای تعیین هدف مطلوب
۶۹	اصول لازم برای تبیین نظام اخلاقی مورد قبول
۶۹	۱. اصالت نفس و روح انسان:
۷۰	۲. قابلیت تکامل روح و کمال اخلاقی انسان
۷۱	۳-۱. اختیار و انتخاب آگاهانه نفس و نقش آنها در تکامل اخلاقی انسان:
۷۱	۴. حب ذات ریشه گرایشهای انسان
۷۲	۵. گرایش به سمت کمال بی نهایت
۷۲	۶. مراتب نفس و کمالات آن
۷۴	مبحث ششم: ابعاد و اقسام سعادت:
۷۴	۱. رابطه سعادت و لذت:
۷۵	۲. رابطه سعادت و اجتماع:
۷۶	۳. رابطه اعتدال و سعادت
۷۶	۴. رابطه سعادت و دنیا طلبی
۷۷	۵. سعادت کامل یا کمال سعادت
۷۸	۶. اقسام سعادت:
۸۰	مبحث هفتم: سعادت و شقاوت از دیدگاه فلاسفه:
۸۰	الف: (آراء حکمای یونان قدیم)

۱. بررسی مختصر بعضی از دیدگاه‌های فلاسفه مهم یونان: ۸۶
۲. نقد دیدگاه افلاطون: ۸۶
- ب. آراء حکما و فلاسفه اسلامی ۸۸
- نظری به دیدگاه امام خمینی (جامع امتیازات نظرات پیشین) ۹۲
- نظری به دیدگاه ملا مهدی نراقی ۹۳
- مبحث هشتم: چگونگی رسیدن به سعادت: ۹۶
۱. میزان سعادت: ۹۶
- شرط باز شدن درهای سعادت از دیدگاه امام خمینی ۹۶
- شقاوت از نظر امام خمینی: ۹۷
- شقاوت از دیدگاه مرحوم ملا مهدی نراقی: ۹۷
۲. شناخت نفس: ۹۸
- نراقی: شناخت سعادت منوط به شناخت نفس می‌باشد ۹۸
- امام خمینی: تهذیب نفس در شناخت سعادت چگونه و چه اثری دارد ۱۰۰
۳. خانواده: ۱۰۲
- نقش خانواده در سعادت یا شقاوت انسان از دیدگاه امام خمینی ۱۰۲
۴. تربیت: ۱۰۴
- نقش تربیت در سعادت و شقاوت انسان از مهدی نراقی ۱۰۴
۵. صبر: ۱۰۵
- از دیدگاه امام خمینی: صبر کلید ابواب سعادت است ۱۰۵
- از دیدگاه مهدی نراقی نیز صبر کلید ابواب سعادت است ۱۰۶
۶. قوه شهویه: ۱۰۷
- امام خمینی: ثمرات قوه شهویه در سعادت انسان ۱۰۷

عنوان

صفحه

- ۱۰۸ ملا مهدی نراقی: ثمرات قوه شهویه در سعادت انسان
- ۱۰۹ ۷. افطرت:
- ۱۰۹ حضرت امام خمینی: فطرت انسان خواهان سعادت واقعی است
- ۱۱۰ مهدی نراقی: فطرت انسان خواهان سعادت واقعی است
- ۱۱۱ ۸. رهبران سعادت:
- ۱۱۱ رهبران سعادت از دیدگاه امام خمینی
- ۱۱۲ رهبران سعادت از دیدگاه ملا مهدی نراقی
- ۱۱۳ ۹. نماز:
- ۱۱۳ امام خمینی: نماز از بهترین سعادت‌هاست
- ۱۱۴ ملا مهدی نراقی: نماز سعادت‌تی دیگر
- ۱۱۵ ۱۰. حضور قلب:
- ۱۱۵ امام خمینی: نقش حضور قلب در سعادت انسانها
- ۱۱۶ مهدی نراقی: نقش حضور قلب در سعادت انسانها
- ۱۱۷ ۱۱. تشابهات و تفاوت‌های امام خمینی و ملا مهدی نراقی در این مبحث:
- ۱۱۸ ۱۲. خلاصه و نتیجه مبحث:

فصل دوم:

- ۱۲۱ مبحث اول: فضیلت و رذیلت
- ۱۲۱ ۱. تعریف فضیلت و رذیلت:
- ۱۲۳ ۲. انواع فضائل و رذائل اخلاقی:
- ۱۲۹ اقسام فضائل اخلاقی از منظر ملا مهدی نراقی:
- ۱۳۰ ۳. اقسام رذائل از منظر اخلاقی مهدی نراقی:
- ۱۳۲ ۴. فرق بین فضیلت و رذیلت

عنوان	صفحه
۵. رابطه فضیلت و رذیلت با سعادت و شقاوت:	۱۳۴
۶. راه اعتدال فضیلت یا اعتدال فضایل:	۱۳۶
نظریه امام در مورد اعتدال فضیلت:	۱۳۶
راه حفظ اعتدال فضائل از دیدگاه ملا مهدی نراقی:	۱۳۸
۷. رسیدن به فضیلت کامل و سعادت:	۱۳۹
رسیدن به فضیلت کامل از دیدگاه امام خمینی «ره»:	۱۴۰
۸. برترین فضیلت و شریف‌ترین فضیلت:	۱۴۰
۹. تشابه و تفاوت‌های امام و ملا مهدی نراقی در مورد فضیلت و رذیلت	۱۴۱
۱۰. خلاصه و نتیجه بحث:	۱۴۳
مبحث دوم: خیر و شر	
۱. تعریف خیر و شر:	۱۴۴
خیر و شر از دیدگاه امام خمینی «ره»:	۱۴۶
خیر و شر از دیدگاه ملا مهدی نراقی:	۱۴۷
۲. مبدأ خیر و شر از دیدگاه امام خمینی «ره»:	۱۴۷
از دیدگاه ملا مهدی نراقی:	۱۴۸
۳. تشابه و تفاوت:	۱۴۹
۴. خلاصه و نتیجه	۱۴۹
مبحث سوم: منشأ (اسباب) سعادت و شقاوت	
۱. منشأ سعادت و شقاوت از دیدگاه مکاتب:	۱۵۰
۲. منشأ سعادت (اسباب) از دیدگاه امام خمینی «ره»:	۱۵۱
۳. فطرت منشأ (سبب) سعادت:	۱۵۲

عنوان	صفحه
۴. فرهنگ مبدأ همه سعادت‌ها و شقاوت‌ها:	۱۵۳
۵. بذر و پایه ریزی (منشأ) سعادت در دوران مختلف زندگی انسان از نظر	۱۵۳
امام خمینی «ره»	۱۵۳
۶. منشأ سعادت و شقاوت از دیدگاه ملا مهدی نراقی	۱۵۴
۷. تفاوت و تشابه دو دیدگاه:	۱۵۵
۸. خلاصه و نتیجه:	۱۵۶
۵	
مبحث چهارم: مراتب یا مراحل سعادت	
۱. آراء مکاتب و فلاسفه و حکما:	۱۵۷
۲. از دیدگاه فارابی	۱۵۸
۳. از دیدگاه ملا صدرا:	۱۵۸
۲. مراحل یا مراتب سعادت از دیدگاه ملا مهدی نراقی	۱۵۹
۳. مراحل یا مراتب سعادت از دیدگاه امام خمینی «ره»	۱۶۰
۴. تفاوت و تشابه دو دیدگاه:	۱۶۲
۵. خلاصه و نتیجه بحث	۱۶۳
مبحث پنجم: موانع سعادت	
۱. موانع سعادت از دیدگاه حکما و فلاسفه:	۱۶۴
۲. موانع سعادت از دیدگاه ملا مهدی نراقی:	۱۶۶
۳. موانع سعادت از دیدگاه امام خمینی:	۱۶۷
۴. تفاوت و تشابه:	۱۶۹
۵. خلاصه و نتیجه بحث:	۱۶۹

فصل سوم:

صفحه	عنوان
۱۷۲	مبحث اول: طرق سعادت:
۱۷۲	۱. از دیدگاه حکما و فلاسفه:
۱۷۲	الف: حکما و فلاسفه یونان قدیم:
۱۷۳	ب: حکمت و فلاسفه اسلامی:
۱۷۴	۲. طرق سعادت از دیدگاه امام خمینی
۱۷۶	تقسیم دیگر طرق سعادت از نظر امام خمینی
۱۷۹	۳. طرق سعادت از دیدگاه ملا مهدی نراقی:
۱۸۱	۴. تشابه و تفاوت دو دیدگاه:
۱۸۱	۵. خلاصه و نتیجه بحث:
۱۸۲	مبحث دوم: شرایط حصول سعادت:
۱۸۲	۱. شرایط حصول سعادت از دیدگاه قرآن و حکمای اسلامی:
۱۸۳	۲. شرایط حصول سعادت از دیدگاه امام خمینی
۱۸۴	۳. شرایط حصول سعادت از دیدگاه ملا مهدی نراقی:
۱۸۶	۴. تفاوت و تشابه دو دیدگاه:
۱۸۷	۵. خلاصه و نتیجه بحث:
۱۸۸	مبحث سوم: محورهای سعادت:
۱۹۱	نتیجه و خلاصه بحث:

عنوان	صفحه
مبحث چهارم: غیر ذاتی بودن سعادت و شقاوت:.....	۱۹۲
۱. غیر ذاتی و تغییر فضایل اخلاقی و سعادت از دیدگاه معصومین ::	۱۹۲
۲. غیر ذاتی بودن سعادت و شقاوت از دیدگاه امام خمینی	۱۹۵
۳. غیر ذاتی بودن و تغییر فضایل و شقاوت از دیدگاه ملا مهدی نراقی:.....	۱۹۹
۴. تفاوت و تشابه دو دیدگاه:.....	۲۰۲
۵. خلاصه و نتیجه بحث:.....	۲۰۳
نتیجه گیری:.....	۲۰۴
محدودیت های پایان نامه:.....	۲۰۶
فهرست منابع	۲۰۷

مقدمه:

خوشبختی یا سعادت واژه زرین، زیبا و دلپذیر است که در هر فرهنگ و تمدنی، آرمانی ارزشمند و محبوب شمرده می‌شود. نگاه افراد به آفرینش و دیدگاه انسانها به هستی، مبنای تفسیر سعادت و خوشبختی است. آنان که زندگی را دامنه‌ای سرسبز و با صفا و ساحلی دلپذیر و زیبا می‌دانند که باید در آن خوب نوشید و خوب پوشید و خوب گردید، خوشبختی را در جلوه‌هایی همچون جمال و زیبایی، مال و دارایی، قدرت و توانایی، رفاه و تن آسایی و یا مقام اجتماعی خلاصه می‌کنند و کسانی که آفرینش را آموزشگاهی شایسته برای آموزه‌های آسمانی نگریسته و همانند معبدی حساس و سرنوشت ساز می‌بینند که فرصت یکبار حضور در آن فراهم می‌شود و در پی آن ابدیت و جاودانگی نهفته است نگاهی فراتر از رخساره‌های ظاهری و جلوه‌های فریبا و ظاهری دارند.

اینان هوشمندانه و عاشقانه به جهان اطراف می‌نگرند، هستی را هدفمند دانسته، انسانها را ارزشمند دیده و خود را وظیفه‌مند در تمامی عرصه‌ها و صحنه‌ها و شادیه‌ها می‌بینند.

خوشبختی در نگاه اینان رؤیایی دست نیافتنی، ارمغانی آسمانی، شانسی بی‌معیار و بی‌ضابطه نیست، بلکه دستاورد تلاش و تحصیل و محصول رنج و زحمتهای طاقت فرسا خواهد بود که سالیان دراز بسیار مراقبت و دقت می‌طلبد.

از آنجایی که سعادت و شقاوت هر انسانی، در گرو شناخت خود یا عدم شناخت خود باشد، باید گفت که شناخت خداوند منوط به شناخت خود انسان است، همانطوری که قرآن

کریم می‌فرماید: ﴿سَتَرْنَاهُمْ آيَاتِنَا فِي الْاَفَاقِ وَفِي اَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ﴾

یعنی زود باشد که ما به ایشان آیات و آثار قدرت خویش را بنمایانیم، تا برای ایشان روشن شود که او حق است.

یا از پیشوایان معصوم علیهم السلام از جمله پیامبر بزرگوار اسلام در این زمینه که می‌فرمایند: «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ، فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ» یعنی هر کسی بشناسد خود را به یقین خدا را شناخته است. و اگر انسان از حال و رمز درون و خلقت و هدف خود آگاهی نداشته باشد، چون تواند خدای خود را شناخته، خدایی که سرمد و سرآمد سعادت وی است.

چنان که شاعر اشاره دارد به این شعر که:

تو که در علم خود زیون باشی عارف کردگار چون باشی

با شناخت خود موجب می‌شود که سعی در تهذیب نفس و تحصیل کمالات بنماید و رذایل و موانع را از سر راه سعادت بردارد و گاهی انسان هم خود را شناخته ولی شناخت سطحی، شناختی در حد این که تسلط و شناخت بر اعضای ظاهری و بعضی از حالات درونی مثل گرسنگی و تشنگی و شادی دارد، نه این گونه شناختن که سایر حیوانات در این شناختن با تو شریکند، شناخت نیست.

و اگر حقیقت انسان همین باشد که این گونه شناختی را داشته باشد، چگونه بر سباع و حیوانات افتخار کند و خود را از آنها برتر و بهتر بداند و اگر همین شناخت مقدمه سعادت باشد به چه دلیل خداوند او را بر سایر حیوانات ترجیح داد و فرمود: «فَضَّلْنَا هِمَّ عَلَي كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً» یعنی ما برتری دادیم فرزندان آدم را بر بسیاری از مخلوقات خود.

و حال اینکه با این گونه شناخت راه برای سعادت مهیا نمی‌شود و نیز باعث برتر بودن بسیاری از حیوانات دیگر بر وی می‌باشد. اما انسان که می‌خواهد به سعادت برسد باید عمیق وارد شود و بداند در مورد شناخت خود که چه کسی هست؟ و از کجا آمده و به کجا خواهد رفت، و این دنیا برای چه آفریده شده و چرا این اعضا و جوارح را به انسان داده و از راز و رموز خود آگاهی داشته باشد که دازای صفاتی است که بعضی از این صفات باعث هلاک و نابودی وی شود و بعضی باعث نجات و رستگاری. و هدف از آفرینش خود را بداند.

همان طوری که مولوی می‌فرماید:

مرغ باغ ملکوتیم نیم از عالم خای چند روزی قفسی ساخته‌اند از بدنم
از کجا آمده‌ام، آمدنم بهر چه بود به کجا می‌روم آخر نمایم وطنم
من به خود نامدم اینجا که به خود باز روم آن که آورد مرا باز برد در وطنم
وبالجمله آن چه در آغاز کار وابتدای طلب بر طالب سعادت و رستگاری لازم است آن
است که سعی در شناختن خود و پی بردن به حقیقت خود نماید که بدون آن به سر منزل
مقصود نتوان رسید.

بعلاوه شناخت خود مقدم بر شناخت و رسیدن به سعادت است، نباید از یاد برد که
انسان از دو چیز آفریده شده است:

یکی همان ظواهر انسان و اعضا و جوارح بیرونی که از جنس مخلوقات همین عالم
محسوس است که عالم جسمانیات است و آن را به همین چشم ظاهر می‌توان دید و یکی هم
نفس است که از عالم ملکوت، عالم علوی، و عالم ربانی و گوهری است.

پس عزیز و گرانبها از جنس فرشتگان که حقیقت آدمی را همین بعد تشکیل می‌دهد او
را مقید به قید علاقه این بدن و محبوس در زندان تن قرار داد تا وقت معین که نفس از بدن جدا
شود.

اما شناخت حقیقت آدمی منوط به پالایش و تهذیب کردن از تمام مشغولیات دنیوی
است و دست شستن از تمام آرزوها و دلبستگیها و تعلقات بدن و سیر و پرواز در عالم ملکوت
و عالم الهی که نفس از همان جا به سوی بدن و دنیا آمده می‌باشد.

پس از آن چه که گفته شد حقیقت آدمی و آنچه بر سایر حیوانات برتری دارد که از جنس
فرشتگان است. و آمدن انسان به این دنیا به این خاطر بوده تا سود و تجارث کسب نماید
و اندوخته سعادت خود را فراهم آورد.

اما همانطور که بدن دارای الم و لذت و صحت و راحت است، روح هم دارای لذات
و سرور و آلام و امراض می‌باشد. و اینها هم بیماریهای روح هستند که به عنوان شقاوت روح
عبارتند از: اخلاق ذمیمه و صفات رذیله که موجب هلاکت و بدبختی روح است و یاز دارنده او
از درک لذات و سعادت و خوشبختی و محروم کردن او از همراهی و مرافقت خلوتخانه انس

و مجاورت عالم قدس باشد و صحت و سلامتی و لذات او که همان سعادت است، عبارت است از اتصاف او به اوصاف قدسیه و ملکات ملکیه.

اموری که باعث شقاوت و بدبختی انسان می شود از جمله می توان گفت: که زنگار دل به آلودگیهای دنیا و کدورت او از عالم طبیعت و محرومیت او از انوار فیوضات الهیه و دوری از اسرار ربوبیه که اینها توسط خود انسان بوجود می آید و راه سعادت را مسدود می کند و راه شقاوت را فراهم می کند، و گرنه بخل از مبدأ فیاض نیست، بلکه از پرده های ظلمانیه ذمائم صفات و عوایق جسمانیه است که بدن را احاطه نموده، کما این که شاعر هم می گوید:

هرچه هست از قامت ناساز بی اندام ماست

ورنه تشریف تو بر بالای کس کوتاه نیست

با توجه به این که سعادت و حیات ابدی برای انسان موقوف است به از بین بردن اخلاق ذمیمه و اوصاف رذیله و کسب ملکات و صفات قدسیه و این امور میسر نمی شود جز با شناختن رذائل صفات و فضایل ملکات و تشخیص و تمیز آنها از یکدیگر.

از آن چه گفته شد دانسته می شود که پاک ساختن نفس از صفات رذیله و آراستن آن به ملکات جمیله از فواید علم اخلاق است و ثمره و بهره علم اخلاق رسیدن به سعادت و خیر ابدیه است.

و باید دانست که سعادت مطلق حاصل نمی شود، مگر به این که صفحه نفس در جمیع اوقات از همه اخلاق ذمیمه پاک و به تمام اوصاف حسنه آراسته شود. پس سعید و سعادت مند کسی است که اصلاح جمیع اوصاف و افعال خود را بر وجهی نموده که ثابت و پایدار باشد و کسی که به کوی سعادت رسید در سلک و گروه مجردات داخل می شود و از عالم جسمانی بالا می رود تا این که به جایگاه اصلی خود برسد.

نگاه ناب و اندیشه روشن و حقیقی افراد به خوشبختی و سعادت تبلور سه پدیده تأثیر گذار خواهد بود:

۱- نگرش اصولی و درست به حیات و هستی.

۲- آموزه های روشنگر و حقیقت آفرین فکری و فرهنگی

۳- سیره و سخن پیشوایان و الگوهای پاک و وارسته.